

САЙПАНОВА А.
ИСТОРИК-БОЛГАРИСТ С.И.СИДЕЛЬНИКОВ:
НАУЧНАЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ. –
Х.: ХНУ ИМЕНИ В.Н.КАРАЗИНА, 2016. –
232 с.

САЙПАНОВА А.
ИСТОРИК-БОЛГАРИСТ С.И.СИДЕЛЬНИКОВ: НАУКОВА
Й ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ. – Х.: ХНУ ІМЕНІ
В.Н.КАРАЗИНА, 2016. – 232 с.

Рецензоване видання присвячене життєвому і творчому шляху Степана Івановича Сидельникова (1916–1977 рр.) – одного з авторитетних радянських славістів, фахівця з історії болгарського національного відродження, талановитого педагога, професора, доктора історичних наук. Книга побачила світ у рік його сторічного ювілею. Попри те, що доробок дослідника вивчається майже півстоліття, це перше

монографічне дослідження про нього. Поява такого роду видання свідчить про зростання інтересу до історичної біографії не тільки в Україні, але й у світовій історичній науці¹.

Наукова спадщина дослідника відома за межами нашої країни, зокрема в Болгарії. Книга А.О.Сайпанової вийшла російською мовою. Зважаючи на те, що впродовж довгих років контент історичної доби болгарського відродження активно затребуваний як дослідницьке поле болгарської гуманітаристики², російськомовний варіант, безсумнівно, скоротить шлях до болгарського читача.

Слід зауважити, що сучасна українська болгаристика як комплексна наукова дисципліна, що вивчає історичне минуле та сьогодення, художню культуру, мову, фольклор болгарського етносу, бідна на монографічні студії в ділянці історіографії. Авторська позиція, задекларована у вступі, свідчить про чітке розуміння особливостей жанру біографії дослідника: історія, як й інші науки, «не може проявляти себе інакше, ніж через спадок її представників» (с.4). У книзі вдало поєднано два тематичних напрями – життєпис і наукову спадщину. Таке поєднання дало цікавий результат: історіографічна розвідка у шатах біографічного жанру. Зазначена особливість зафіксована й у структурі дослідження, яка за формою традиційна (вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел та літератури). Проте основні етапи інтелектуальної біографії історика з'ясовуються крізь призму не тільки його творчого доробку, але й у контексті суспільного клімату та атмосфери в науці вже

¹ Див.: *Kinnunen T.* New Approaches in the Field of Biography [E-resources] // Proceeding of ICSH2015, Jinan. RT1. – Jinan: ICSH, 2015 [CD-ROM, title on CD case].

² *Тодев И.* Възрожденостането днес – предизвикателства и възможности за отговор // Историческата наука в България – състояние и перспективи. – София, 2006. – С.212–213.

починаючи з розділу I «Формування та становлення особистості, викладача і вченого». У розділі II «Навчально-методична, педагогічна та адміністративна діяльність у Харківському університеті» авторка, розглядаючи викладання С.І.Сидельниковим історії південних і західних слов'ян, нової та новітньої історії країн Європи й Америки, не відокремлює аналіз викладацької діяльності від наукової, підкреслюючи авторський характер лекцій з історії південних і західних слов'ян (с.93). Зауважимо, що цю навчальну дисципліну С.І.Сидельников викладав за умов, коли тільки формувалася стала вітчизняна концепція підручника (1950–1960-ті рр.)³ та були лише перші спроби видань літератури з курсу⁴. Саме це, вочевидь, спонукало до наукового пошуку з актуальних проблем славістики відповідно до академічних стандартів того часу. Розділ III повністю присвячено аналізу наукової спадщини 1950–1970-х рр. у контексті сучасної історіографії болгарського національного відродження. Отже спостереження історіографічного плану становлять значну частину тексту.

Висновки авторки спираються на ґрунтовну базу історичних та історіографічних джерел – як неоприлюднених (матеріали 11 фондів архівів, а також музеїв, закладів культури й освіти Болгарії, України, Росії, у тому числі Центрального державного історичного архіву Республіки Болгарія), так і вже впроваджених у науковий обіг (близько 400 назв). Вони вражають своєю різноманітністю. Особливо цікаві неоприлюднені матеріали: документи офіційного характеру (матеріали діловодства різного роду установ, особові справи, протоколи, звіти тощо), документи особового походження (листування, недруковані спогади, автобіографії), рукописні наукові розвідки та їх чернетки, конспекти лекцій, які читав С.І.Сидельников. Використання їх у рецензованому дослідженні вимагало високої археографічної культури, що особливо актуально при опрацюванні документів особового походження. Джерельна база виявилася достатньою й адекватною для виконання головного завдання праці – усебічно дослідити науково-педагогічну діяльність історика (с.5). Здійснюючи його, авторка фактично вийшла за межі визначеного нею об'єкта дослідження. Читачеві представлено персоніфікований образ того покоління радянської інтелігенції, соціалізація якого в історичній науці збіглася у часі з найбільш драматичними подіями, явищами та процесами у житті суспільства (беззаперечне панування сталінізму, Друга світова війна, десталінізація, лібералізація духовної сфери другої половини 1950 – початку 1960-х рр., стагнація суспільно-політичного життя 1970-х рр.).

Обґрунтовуючи хронологічний простір і сюжети книги, А.О.Сайпанова докладно зупиняється на стані радянської історичної науки та житті вищої школи в повоєнний період (після 1945 р.) у тому вигляді, як їх зафіксувала вітчизняна наукова думка на різних етапах розвитку (с.14–23). Зазначений фрагмент можна було б доповнити зверненням також до монографічного

³ Сидельников С.И., Сухарев В.В., Чернявский Г.И. Преподавание истории южных и западных славян в высшей школе // Советское славяноведение. – 1969. – №2. – С.52–58.

⁴ Історія південних і західних слов'ян / За ред. проф. В.А.Жебокрицького, проф. І.С.Дзюбка. доц. А.Ф.Кізченко, доц. І.М.Гранчака. – К., 1966. – 423 с.

дослідження І.І.Колесник⁵. Проте ця пропозиція жодним чином не заперечує широкого наукового видноколу авторки. Без сумніву, ерудиція А.О.Сайпанової разом з іншими факторами дозволила уникнути фрагментарності, притаманної попереднім розвідкам, присвяченим С.І.Сидельникову.

За спостереженнями А.О.Сайпанової, формування інтересу до знань розпочалося у С.І.Сидельникова ще в дитинстві завдяки подвижництву матері, котра по загибелі чоловіка сама ставила на ноги вісьмох дітей, та дякуючи відданих праці вчителів, адже саме вони розгледіли й усіляко заохочували прагнення до розвитку та працелюбність підлітка. Розділи монографії, де висвітлюється первинна і вторинна соціалізація майбутнього історика (с.33–55) та представлено його особистісні риси, насичені багатим фактичним матеріалом. Вони, безсумнівно, мають високий пізнавальний рівень із погляду відтворення тогочасних конкретно-історичних і соціальних реалій. Простежуючи життєвий шлях С.І.Сидельникова як викладача, адміністратора (на посадах завідувача кафедри всесвітньої історії Харківського педагогічного університету імені Г.С.Сковороди, завідувача кафедри нової та новітньої історії історичного факультету Харківського університету імені О.М.Горького, декана історичного факультету цього ж вишу) авторка наводить приклади гідної наслідування соціальної поведінки в різних управлінських і педагогічних ситуаціях (с.97, 104, 106–107, 111–112, 114–115, 118–119). Вочевидь цей досвід не втратив своєї актуальності й зараз. До того ж такі приклади допомагають краще з'ясувати мотиви діяльності університетського професора як представника професійної соціальної групи за умов стагнації радянського суспільства.

Центральне місце в дослідженні, безсумнівно, належить аналізу наукової спадщини С.І.Сидельникова. При цьому А.О.Сайпанова неминуче стикнулася з проблемою спадковості історичного знання, адже праці харківського професора відповідно до стандартів науковості радянського часу могли спиратися тільки на марксистську методологічну основу. Однак розгляд питань, задекларованих у рецензованій монографії, відбувається шляхом порівняльного аналізу, у тому числі з урахуванням надбань істориків сьогодення – як вітчизняних, так і зарубіжних. У сучасних умовах розвитку української історичної науки відсутність жорсткої регламентації дослідницького пошуку стала однією з причин кризи як перехідної доби, «котра містить різні вектори поступу»⁶. А.О.Сайпановій удалося знайти баланс між викликами сучасності й неупередженим ставленням до попередньої наукової традиції, уникнути викривального пафосу. Це виявляється особливо актуальним у зв'язку з докладним аналізом нової та новітньої історії країн Європи й Америки, історії південних і західних слов'ян в інтерпретації С.І.Сидельникова.

А.О.Сайпанова доводить, що стосовно нової історії країн Європи та Америки спостереження й висновки С.І.Сидельникова здебільшого пройшли випробування часом (с.76). При цьому вона окреслює коло сюжетів, трактування яких переглянуто у зв'язку з відмовою від формаційного підходу (с.77).

⁵ Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія. – К., 2013. – С.57, 106–110.

⁶ Там само. – С.119.

Оцінюючи висвітлення новітньої історії країн Європи й Америки харківським професором, авторка виходить не тільки з міркувань зміни методології, адже в радянській вищій школі історія цих країн як навчальна дисципліна була приречена на заідеологізованість. Указуючи на це, А.О.Сайпанова акцентує, що тексти лекцій професора С.І.Сидельникова з новітньої історії країн Європи й Америки можуть бути цікавим джерелом щодо стану викладання зазначеної дисципліни в той час, як багато у чому підходи до викладу історичного процесу значно змінилися (с.86).

Інтерпретація історії південних та західних слов'ян харківським фахівцем у тлумаченні А.О.Сайпанової є безсумнівним свідченням високої наукової кваліфікації та постійного творчого пошуку. Особливо переконливою ілюстрацією цього може бути звернення до македонської проблематики, яка тривалий час була «персоною нон-грата» у вітчизняному слов'янознавстві. Авторка аргументовано доводить, що новаторський внесок харківського історика полягав в обґрунтуванні самостійного характеру боротьби македонських слов'ян після Берлінського конгресу (1878 р.) та визнанні за ними права на власну історичну традицію на підґрунті формування національної самосвідомості (с.97). Проте цей неупереджений висновок наприкінці 1960-х рр. болгарська історична наука сприйняла як виклик (с.100), він і досі становить предметом дискусій.

Відзначаючи широту наукових інтересів та кругозір С.І.Сидельникова, А.О.Сайпанова головну увагу приділяє аналізу праць (у тому числі неоприлюднених та незавершених) з історії Болгарії, інтерес до якої зародився в нього ще у студентські роки. Цій балканській країні С.І.Сидельников присвятив кандидатську («Воз'єднання князівства Болгарії та Східної Румелії (1878–1886 рр.)», 1947 р.) і докторську («Створення та діяльність першого Болгарського революційного центрального комітету (1868–1973 рр.)», 1963 р.) дисертації з малодосліджених на момент захисту проблеми, три монографії, чимало статей, рецензій, фрагменти в підручниках з історії південних та західних слов'ян – усього понад 70 наукових розвідок⁷. Авторка монографії з'ясує коло питань, у дослідження яких внесок історика беззаперечний, нараховуючи при цьому 14 позицій (с.178), доводячи, що центральною темою його наукової роботи був Болгарський центральний революційний комітет. При цьому поза увагою дослідниці не залишилися проблеми, у розробці яких пріоритет належить харківському професору (с.174–175). Вона цілком справедливо оцінює як новаторські спроби здолати обмеженість завданої стандартами того часу схеми наукового пошуку через запровадження квантитативних і соціологічних методів у дослідженні суспільних процесів (с.179). Важливо, що А.О.Сайпанова доводить конкретними фактами тезу про затребування праць фахівця: на них посилаються сучасні дослідники. «Це є беззаперечним визнанням його спадку», – констатує авторка.

Отже поява цієї книжки є не тільки свідченням поступу сучасної української болгаристики. Вона ставить під сумнів усталений стереотип щодо

⁷ Сидельников Степан Иванович – профессор Харьковского университета: Библиограф. указ. / Сост. С.Р.Марченко, А.А.Сайпанова; вступ. ст. А.А.Сайпановой; науч. ред. С.Ю.Страшнюк; библиогр. ред. С.Б.Глибицкая. – Х., 2009. – С.13–23.

провінційного характеру наукової творчості на периферії за радянської доби, коли вивчення історії зарубіжних країн здебільшого було прерогативою столичних наукових установ і вищих навчальних закладів. Монографія А.О.Сайпанової також є добрим спонукальним чинником для створення більш ґрунтовного, всебічного й неупередженого соціального портрета української інтелектуальної верстви радянської доби.

Н.І.Самойленко (Полтава)